

Mrozewicz Leszek, rec. książki: Velizar Velkov, Georgi Aleksandrov, *Epigrafski pametnici ot Montana i rajona, Montana 1994 (Montana, 2)*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 1995, t. 7, s. 400–401.

<https://doi.org/10.14746/bp.1995.7.45>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/54245>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersytet
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

Opera selecta powstały w zamyśle jako hołd dla dokonań Jaro Šašela. Cel został w pełni osiągnięty. Jest to przy tym hołd najpiękniejszy, bo posąg Zmarłego zwieńczono wawrzynem, który On sam w ciągu swego życia pracowicie upłócił.

Leszek Mrozewicz

Velizar Velkov, Georgi Aleksandrov, *Epigrafski pametnici ot Montana i rajona, Montana 1994* (Montana, 2), ss. 105, ilustracje.

W zachodniej części Mezji Dolnej Montana (*Municipium Montanensium*) ustępowała znaczeniem tylko kolonii Oescus, obejmując swym zasięgiem obszerne terytorium. W momencie edycji *Corpus Inscriptionum Latinarum* (ostatnia część tomu III ukazała się w roku 1903), znano stąd tylko kilkanaście inskrypcji. Od tego czasu nastąpił ich znaczny przyrost: w roku 1982 zarejestrowano ponad 50 napisów¹, korpus V. Velkova i G. Aleksandrova zawiera ich już 150. Tak duże powiększenie materiału epigraficznego stało się możliwe dzięki badaniom archeologicznym prowadzonym w Montanie od kilkudziesięciu lat. Głównym ich orędownikiem jest współautor omawianego tomu, Georgi Aleksandrov.

Po zakończeniu edycji CIL inskrypcje z Montany i okolic publikowane były głównie w czasopismach bułgarskich, często lokalnych, a przez to trudno dostępnych. Nie wszystkie więc mogły być odnotowane przez l'Année épigraphique. Pierwszą namiastkę korpusu tekstów z Montany stworzyła dopiero V. Božilova, publikując inskrypcje ze świątyni Diany i Apollona². Niestety, korpus ten zawiera szereg błędów³, co znacznie umniejszało jego wartość, niezależnie od faktu, że obejmuje teksty tylko z jednego obiektu. Praca V. Velkova i G. Aleksandrova jest więc pierwszym, od początku naszego wieku, pełnym zbiorem inskrypcji pochodzących z Montany i okolic. Dlatego też zasługuje na specjalną uwagę.

Autorzy podzielili materiał w sposób nietypowy, co jest być może wynikiem lokalnej specyfiki, według następujących działów: inskrypcje oficjalne i budowlane (s. 2-6, nr 1-8), dedykacje ku czci Diany (s. 6-18, nr 9-33), dedykacje ku czci Apollona (s. 18-22), nr 34-45), wspólne dedykacje ku czci Diany i Apollona (s. 22-30, nr 46-58), inskrypcje dotyczące innych bóstw (s. 30-44, nr 59-106), inskrypcje nagrobkowe (s. 44-54, nr 107-130), dedykacje ku czci bóstw nieznanych (s. 54-60, nr 131-150), załączone zostały też dwie inskrypcje pochodzące spoza Mezji: z Frygii (s. 60, nr 151) i z Dacji (s. 60, nr 152), obydwie wotywne.

Nie można tego podziału uznać za w pełni doskonały, ale generalnie oddaje on charakter inskrypcji z Montany i jej terytorium. Zwraca oczywiście uwagę zdecydowana przewaga tekstów kultowych, w tym ku czci Diany i Apollona. Bóstwa te cieszyły się olbrzymią popularnością w Mezji Dolnej, w zachodniej części prowincji głównym centrum ich kultu była Montana. Ponad jedną trzecią zbioru stanowią inskrypcje poświęcone właśnie tej parze, jedna dotyczy także ich matki, Latony (nr 78). Z innych bóstw do najczęstszych należą: Jupiter (nr 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67), Silvanus (nr 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91) oraz Heros Tracki (96, 97, 98, 99, 100, 101, 102). Na uwagę zasługują bóstwa wschodnie: Mitra (82), Sarapis (81), Semele (69) i Deus Aeternus Maximus (68).

¹ L. Mrozewicz, *Rozwój ustroju municypalnego a postępy romanizacji w Mezji Dolnej*, Poznań 1982, s. 43.

² V. Božilova, *Epigrafski pametnici ot svetiliščeto na Diana i Apolon, Montana 1*, Sofia 1987. Por. też: *Nadpisi ot svetiliščeto na Diana i Apolon pri Montana (Mihajlovgrad)*, Arheologija XVIII 1976, s. 40-48.

³ K. Bancv, *Addenda et corrigenda epigraphica*, w: *Istorija i obščestvoznazanie*, 5-6, Sofia 1989.

Przy każdym *titulus* podane są wszystkie potrzebne dane podstawowe, takie jak miejsce znalezienia, wymiary kamienia i liter, zasadnicza literatura. Autorzy zaoferowali także do poszczególnych tekstów własny komentarz, nie zawsze jednak wyczerpujący.

Jest oczywiste, że absolutna większość inskrypcji to dokumenty już wcześniej publikowane. Kilka jednak pojawia się w korpusie V. Velkova i G. Aleksandrova po raz pierwszy. Jest tych inskrypcji dwanaście (13, 21, 40, 48, 49, 68, 129, 136, 137, 139, 146, 147), niektóre o dużym ciężarze gatunkowym, jak np. nr 48, gdzie występuje nieznany dotąd *legatus legionis I Italiae*, Appius Cl(audius) Martialis [A?]nius [S?]ilvinus, znany dotąd jako namiestnik Tracji⁴. W inskrypcji nr 49 pojawia się również wcześniej nieznany *beneficiarius consularis*, L. Iulius Macedo, tekst nr 68 natomiast dostarcza ciekawego świadectwa kultu *Deus Aeternus (Aeterno Maximo Deo)*⁵ na terenie Montany. Interesującym dokumentem, zachowanym fragmentarycznie, jest napis nr 139, gdzie skrót *MM* autorzy proponują rozwiązywać jako *M(unicipium) M(ontanensium)*. Z całą pewnością pozostaje to w ich rozumowaniu w relacji z inskrypcją nr 12, gdzie wymieniony jest *Q. Sabinius Veranus, Ilv(ir) pr(imus)*, co autorzy traktują jako dowód praw municypalnych Montany. Napis ten zakwalifikowali oni do kategorii *inedita*, jednak opublikowany on został już w roku 1992 przez V. Velkova⁶.

Tylko kilka inskrypcji zredagowanych zostało w języku greckim (8, 33, 69, 93, 102), co dowodzi oczywiście pochodzenia i związków zamieszkującej Montanę ludności.

Fotografie, dosyć dobrze czytelne, umieszczone są na końcu pracy. Niestety, nie do wszystkich zabytków. Niemalże 1/3 jest ich pozbawiona, co umniejsza wartość korpusu. Praca zaopatrzona jest w indeks, brak jednak konkordancji do podstawowych publikacji (CIL, AE). Imiona zestawione zostały wbrew przyjętym regułom: nie według podziału na *nomina gentilia* i na *cognomina*, lecz, niezależnie od ilości imion przy jednej osobie i stanu ich zachowania, wg pierwszej litery pierwszego imienia. W ten sposób *Q(uintus) Sabinius Veranus* (12) umieszczony jest pod literą *Q*. Podobnie wszyscy nosiciele *praenomen Caius* szukani być muszą pod literą *C*. Zestawienie literatury też budzi zastrzeżenia, autorzy nie podają w ogóle stron artykułów w czasopiśmie. Pisownia nazwisk autorów nowożytnych jest czasami niestaranna, denerwująca: G. Alföldi (!).

W inskrypcji nr 2 błędnie zapisane jest imię cesarza Decjusza: *Decinus*; w nr 38 tytułaturę Gety uzupełniałbym następująco: [[et P(ublii) Septimi(i) Getae nob(ilissimi) Caes(aris)], a nie [[... nob(ilissimi) Augg(ustorum)]] (!).

Rozwiązanie skrótu „*Aelius Artem(i)dorus (centurio) leg(ionis) I Ital(icae) r(apacis?)*” (nr 51) wydaje mi się problematyczne, za logiczniejsze uznałbym: „*Aelius Artem(i)dorus (centurio) leg(ionis) I Ital(icae) r(egionarius)*”. *Centuriones regionarii* występują także w dwóch innych inskrypcjach tego zbioru: 39, 134.

Nie znamy natomiast żadnego świadectwa potwierdzającego przydomek *rapax* w odniesieniu do legionu I Italskiego.

Niestuszy jest, jak sądzę, wniosek autorów, iż *vicus Vorovus Minor* (nie *Minus*!) znajdował się poza granicami Mezji Dolnej (s. 45/46)⁷. Niewłaściwy jest też zapis w indeksie (s. 69): „*Vicus Vorovo (!) Minor*”.

Również w indeksie (s. 67) pod *praefectura Illyrici* niesłusznie umieszczony jest tekst dotyczący *publicum portorii Illyrici* (21).

Niezależnie od drobnych potknięć i usterek redakcyjnych, trzeba podkreślić znaczenie zespołu inskrypcji z Montany dla badań naukowych. Stanowi on poważny wkład w badania dziejów Mezji Dolnej i z całą pewnością inspirować będzie dalsze poszukiwania. W takim też duchu należy oceniać trud badawczy Velizara Velkova i Georgi Aleksandrova.

Leszek Mrozwicz

⁴ B. E. Thomasson, *Lataerculi praesidium*, I, Göteborg 1984, s. 166 nr 29; PIR² C 931.

⁵ O tym kulcie na terenie Mezji i poza zob. V. Božilova, L. Mrozwicz, *Deus Aeternus in Novae (Moesia inferior)*, ZPE 78, 1989, s. 178-184.

⁶ V. Velkov, *Montana – castra et civitas*, GNM VIII 1992, s. 397.

⁷ Zob. *Tabula Imperii Romanii* K-34: Nasissus – Dyrrachion – Serdica – Thessalonike, Ljubljana 1976, s. 134 + mapa.

G. Prinzing, *Ortsnamenindex zu stadgeschichtlichen Arbeiten aus der Byzantinistik*, Wiesbaden 1994, ss. 70.

Przygotowany pod kierownictwem G. Prinzinga indeks stanowić ma instrument pomocniczy dla tych wszystkich, którzy zajmują się historią miast bizantyjskich. Nie jest to praca mechanicznie zestawiająca nazwy miast i podająca stosowne adresy bibliograficzne. W wielu wypadkach doprowadzono do „zmniejszenia” liczby miast przez uzgodnienie pisowni ich nazw i dokładnego położenia. Wybór prac został uzasadniony we wstępie i spełnia wszystkie racjonalne elementy decydujące o stworzeniu „technicznego” instrumentu mogącego przyspieszyć niejedną procedurę badawczą. Aby dać pogląd o zawartości indeksu wymienię tu wszystkie opracowane książki i artykuły: M. Angold, *Archons and Dynasts. Local Aristocracies and the Cities of the Later Byzantine Empire*, w: *The Byzantine Aristocracy IX to XIII Centuries*, wyd. tegoż, Oxford 1984, s. 236-253; Ch. Bouras, *City and Village: Urban Design and Architecture*, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 31, 2 (1981), s. 611-653; D. Claude, *Die byzantinische Stadt im 6. Jahrhundert*, München 1969, s. XXI + 257 + 16 map; F. Dölger, *Die frühbyzantinische und byzantinisch beeinflusste Stadt (V.-VIII. Jahrhundert)*, w: tegoż, *Παράσπονά. 30 Aufsätze zur Geschichte, Kultur und Sprache des byzantinischen Reiches*, Ettal 1961, s. 107-139; Vera von Falkenhausen, *Die Städte im byzantinischen Italien*, *Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Age* 101 (1989), s. 401-464; E. Kirsten, *Die byzantinische Stadt*, w: *Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten-Kongress, München 1958*, München 1958, s. 1-48, przypisy wg osobnej paginacji 1-32; J.-M. Martin/G. Noyé, *Les villes de l'Italie byzantine (IXe-XIIIe siècle)*, w: V. Kravari/J. Lefort/C. Morrisson ed., *Hommes et richesses dans l'Empire byzantin, II: VIIIe-XVe siècle*, Paris 1991, s. 27-62 + 8 map; W. Müller - Wiener, *Von der Polis zum Kastron. Wandlungen der Stadt im Ägäischen Raum*, *Gymnasium* 93 (1986), s. 435-475 + 5 szkiców; G. Ostrogorsky, *Byzantine Cities in the Early Middle Ages*, *Dumbarton Oaks Papers* 13 (1959), s. 4-66; J.-M. Spieser, *L'évolution de ville byzantine de l'époque paléochrétienne à l'inconoclasme*, w: *Hommes et richesses dans l'Empire byzantin, I: IVe-VIIe siècle*, Paris 1989, s. 97-106; P. Tivčev, *Sur les cités byzantines aux XIe-XIIe siècles*, *Byzantinobulgarica* 1 (1962), s. 145-182.

Kazimierz Ilski

Fest und Alltag in Byzanz, hrsg. von G. Prinzing u. D. Simon, München 1990, ss. 227.

Święta i dzień powszedni w Bizancjum – pod takim tytułem G. Prinzing i D. Simon wydali jedenaście artykułów w księdze poświęconej wybitnemu badaczowi dziejów bizantyjskich Hansowi-Georgowi Beckowi. Autorzy poszczególnych rozpraw poruszyli różnorodne dziedziny życia. W niniejszej notatce możemy zaledwie wskazać na zawartość tomu i zarysować podstawowe tezy. (1) W. Puchner, *Zum „Theater” in Byzanz. Eine Zwischenbilanz* (s. 11-16). Autor dokonał przeglądu dotychczasowych prac oraz poglądów i domaga się dalszego, bardziej precyzyjnego rozróżnienia w bizantyjskich źródłach terminów θεατρον i δρώμα. (2) H. Hunger, *Reditus Imperatoris* (s. 17-35). Podstawowym założeniem autora jest twierdzenie, że do największych przeżyć i doświadczeń starożytnych ludzi należało spotkanie numinosa. Bez względu na to, jaką formę by przybrał. Obraz władcy, a także sam bizantyjski cesarz stawał się tutaj szczególnym punktem odniesienia. (3) S. N. Troianos, *Zauberei und Giftmischerei in mittelbyzantinischer Zeit* (s. 37-51). Troianos przedstawia nie tylko różnorodne formy czarów i przesądów, ale przede wszystkim sposoby walki z nimi. Stwierdza, że tam gdzie ich usunięcie nie było możliwe, Kościół zmierzał do przyjęcia kontroli nad zabobonnymi praktykami. (4) A. E. Laiou, *Händler und Kaufleute auf dem Jahrmarkt* (s. 53-70). Jest to próba uchwycenia dwóch wymiarów jarmarku